

hanem konkrét keresési szituációk eligazítóiként. A számos pozitív tapasztalat mellett leginkább azt látjuk problematikusnak, hogy – mivel mind a tananyag, mind az információkeresés megtanítandó

eszközei a hálón találhatóak – az oktatás sikere teljességgel az internet-kapcsolatok működésének a függvénye.

(Sz. Nagy Lajos)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

01/090

PEARSON, Stephen: The century of film. Bibliographic control and legal deposit of the moving image = *Aslib Proc.* 52.vol. 2000. 7.no. 247-253.p. Bibliogr.

A film évszázada. A mozgóképek bibliográfiai számbavétele és kötelezpéldány-szolgáltatása az Egyesült Királyságban

Dokumentumleírás; Film; Kötelezpéldány

A némafilm korszakából a brit filmtermésnek mintegy 20%-a maradt fenn. Ez csak feltételezés, mivel nem készült rendszeres összeírás, nem tudható, hogy pontosan mennyi vészett el. Utólag kell összegyűjteni az adatokat filmgyártó cégek katalógusai, fennmaradt és újonnan előkerülő filmek, töredékek, valamint a korszak kereskedelmi filmmagazinjai alapján. A hangosfilm korszak nagyjából az 1927-es filmtörvénytől számítható, amikor követelménnyé vált a filmek címének és hosszúságának be-

jegyztetése. (A korai hangos filmek fele is elvesztett.) A filmtermés rendszeres nyilvántartása 1934-ben kezdődött, amikor elindult a Brit Filmintézet (BFI) havi filmhíradója, *Monthly Film Bulletin* címmel. A lap eleinte kevés adatot közölt a filmekről, de rövidfilmek, oktatófilmek és külföldről behozott anyagok is szerepeltek benne. Az 1990-es években a *Monthly Film Bulletin* beleolvadt a *Sight and Sound*-ba, így ez a lap folytatja tovább a brit filmművészet katalógizálásának hagyományát.

A videokazetták és interaktív lemezek nyilvántartása 1963-ban a Brit Nemzeti Filmkatalógusnál kezdődött, mely azóta is megjelenik a BFI és a British Library közös vállalkozásában, jelenleg *The British National Film and Video Guide* címmel. Fölveszi a multimédia programokat, oktató- és dokumentumfilmek, helyi jelentőségű anyagokat, tévéműsorokat is, de kizárja a reklámfilmeket, az amatőr filmeket, és a vállalatok belső használatú filmjeit.

1971-ben az Országos Oktatástechnológiai Tanács jelentésben fogalmazta meg a nem hagyományos dokumentumok bibliográfiai számbavételének igényét. Ennek eredményeképpen a 70-es, 80-as években több HELPIS című katalógus-kötet jelent meg a felsőoktatási intézmények által kiadott AV forrá-

sokról. A BUFC című katalógusok szintén a felsőoktatás számára készültek, de nem az egyetemek által gyártott audiovizuális anyagokat sorolják fel. A British Library jóvoltából hálózaton keresztül is hozzáférhetőek ezek az anyagok, sőt CD-ROM-on is megjelentek.

A Monthly Film Bulletin, a Sight and Sound és a British National Film and Video Catalogue rekordjait a BFI a SIFT adatbázisban egyesítette. Ez az adatbázis a 80-as években jött létre, és jelenleg kb. 600 ezer film és televíziós produkció adatait tartalmazza a világ minden tájáról. A Nemzeti Film és Televízió Archívum anyaga is megtalálható a SIFT-ben. Az adatbázis sajnos még nem elérhető az interneten keresztül, de telefonon lehet belőle tájékoztatást kérni.

A filmkatalogizálás sajátos problémái nyilvánvalóvá teszik, hogy ezen a területen a bibliográfiai számbavételhez a kötelesspéldány elengedhetlenebb lenne, mint a könyvek esetében. A filmkatalógusok általában csak a művekre vonatkoznak, pedig a filmeknek több változata lehetséges, pl. cenzurális és egyéb vágások, felújítás stb. következtében. Az eredeti nyelvű feliratos és a szinkronizált kópiák is külön változatát képezik egy filmnek. A filmek rendkívül változatos formátumokban maradnak fenn (70/35/16 mm, videoszalag, DVD), a formátumváltozat néha tartalmi változtatást is jelent. Az eredeti kópia azonnali köteles letétbe helyezése összehasonlítási alapul szolgálhatna a későbbi változatok regisztrálásához.

További probléma a gyártó ország meghatározása, amely a szabályok szerint a gyártó cég országát jelentené. Néha ez sem egyértelmű, különösen koprodukciók esetében. Más vélemény szerint a stáb többségének nemzetisége és a forgatás helyszínei, illetve mindezek kombinációja is rögzítendő. A film saját dokumentációja és a szerzői jogi bejegyzés segíti a katalógizálót a film nemzeti hovatartozásának meghatározásában.

Nagy-Britanniában a filmgyártók az archivált filmanyag sorsának ellenőrizhetetlenségétől tartanak. Az arcívumban szükséges a filmek levettése. Ha egyszerre csak egy személy nézi meg a filmalkotást, akkor még nem esik a szerzői jogi rendelkezések hatálya alá. Ha egynél többen vannak jelen a vetítésnél, akkor már nyilvános bemutatásnak számít az esemény, és a jogok tulajdonosának engedélyéhez kötött.

Az állományvédelmi, megőrzési célú másolás esetére is vonatkozik a szerzői jog. Egy restaurált példány gyakran több kópia felhasználásával készül, és ez tovább bonyolítja a jogi helyzetet.

A film-technológia megjelenése óta eltelt hosszú idő alatt máig sem általános a filmtermékek kötelesspéldány-szolgáltatása. Az utóbbi években erőfeszítések történnek arra, hogy kiterjedjen a kötelesspéldány-szolgáltatási kötelezettség a nem hagyományos publikációkra. Nagy-Britanniában egyelőre önkéntes a filmek egy kópiájának letétbe helyezése. Az előkészítő javaslatok szerint a film bemutatása utáni harminc napon belül kellene köteles példányt beszolgáltatni a pozitív kópiából, 3 év elteltével pedig egy eredeti negatív példányt kellene letétbe helyezni. A nemzeti filmintézeteknek törvényi felhatalmazást kellene kapni, hogy jóhiszemű oktatási, tudományos céllal bemutathassák a filmeket. Nagy-Britanniában most már megállíthatatlanul halad a kötelesspéldány törvény kiterjesztése, mely a filmtermés szélesebb körű bibliográfia számbavételét eredményezheti majd.

(Nagypál László)

01/091

CHU, Clara M.: See, hear, and speak no evil: a current approach to evaluating multicultural multimedia materials = Ref.User Serv.Q. 39.vol. 2000. 3.no. 255-264.p. Bibliogr. 6 tétel.

Szemponatok multimédia-dokumentumok értékeléséhez

Hatékonyaság; Multimédia

A szerző értékelési szempontokat ad közre többkultúrájú (multicultural) multimédia dokumentumok (szöveg, hang, grafika) értékeléséhez. Ezek a szempontok alkalmasak a tartalom értékelésére álmánygyarapítás céljából, programok és olvasói útmutatók kifejlesztéséhez, internet-kapcsolatok és könyvjelzők („kedvencek”) létrehozásához, selejtezéshez és egyéb munkafolyamatokhoz, ahol szükség van a multimédia-anyagok minőségi értékelésére. Az eddig megjelent hasonló segédletek, mivel specifikus dokumentumtípusra, használói csoportra vagy tartalomra fejlesztették ki őket, csak korlátozott mértékben használhatók hatékonyan. A javasolt kritériumok négy összetevő vizsgálatát kívánják meg: objektivitás, nyelv, tárgyi-szakmai színvonal és források. A közreadott kritériumok széles körűen, bármilyen multikulturális multimédiára, használói csoportra és nyelvre alkalmazhatók.

(Autoref.)

01/092

CODINA, Lluís: Evaluación de recursos digitales en linea: conceptos, indicadores y métodos = Rev. Esp. Doc. Cient. 23.vol. 2000. 1.no. 9-44.p. Bibliogr. 15 tétel.

Res. angol nyelven

Digitális források értékelése: fogalmak, mutatók, módszerek

Elektronikus dokumentum; Hatékonyaság; Honlap; Módszertani útmutató [forma]; Számítógép-hálózat

A digitális források értékelése rendkívül szükséges tevékenység: hasznos mind külső források értékelé-

séhez és magas színvonalú forrás-jegyzékek összeállításához, mind web-oldalak minőségi vizsgálatához. Az értékelésnek három szempontot kell figyelembe vennie, amelyeket a szerző mikro- és makronavigációnak, valamint önleírásnak nevez.

A *mikronavigáció* a nyújtott információk minőségét és volumenét, a forrás autoritását (hitelességet), olvashatóságát és „kényelmességét”, a tartalom prezentációját, a visszakereshetőséget, interaktivitást, a letöltés gyorsaságát és az esetleges kiegészítő szolgáltatásokat foglalja egybe.

A *makronavigáció* lenne a más webhelyekhez való kapcsolatok megléte, illetve ezek minősége, aktualizálásuk gyakorisága, a kapcsolt helyek kiválasztása, leírása, valamint a „láthatóság”, azaz a forrás ismertsége.

Az *önleírás* arra keres választ, hogy az adott webhelynek van-e (tartalmát kifejező) címe, tartalmára utaló leírása, szerepelnek-e benne esetleg kulcsszavak, vagy más „metacímkek”, illetve tartalmaz-e meta-adatokat (pl. Dublin Core).

A (könyvtári) gyakorlatban leginkább a két elsőként említett kritériumot (az információk minőségét és mennyiségét, illetve a forrás autoritását) használják értékelésre annak eldöntéséhez, hogy az adott forrást felvegyék-e saját (illetve az általuk kínált) digitális információforrások közé. Ha szélesebb körben használt „értékítéletet” kell hozni, szükség van az értékelés módszertanának kidolgozására éppúgy, mint az értékelés paramétereinek mérlegelésére. Az értékes (tartalmas, megbízható, naprakész és jól használható) források kiválasztása csak jól meghatározott kritériumok alapján történhet.

(Mohor Jenő)

GERMAIN, Carol Anne: URLs: Uniform Resource Locators or Unreliable Resource Locators = Coll. Res. Libr. 61.vol. 2000. 4.no. 359-365.p. Bibliogr.

Az URL: egységes vagy megbízhatatlan lelőhely-meghatározó?

Dokumentumazonosítás; Elektronikus dokumentum; Hivatkozás

Egyre több szerző hivatkozik hálózati elektronikus dokumentumokra tudományos közleményeiben, emiatt felvetődik, hogy a hivatkozott forrásoknak minden időpontban elérhetőnek és állandónak kell lenniük. A szerzők ugyanis azért hivatkoznak elődeik publikációira, mert ezzel jelzik, hogy elismerik azok tudományos teljesítményét és támaszkodtak rá. Egy-egy hivatkozás tulajdonképpen összekapcsolja az illető publikációt az adott szakterület publikációinak összességével és a hozzájuk tartozó szerzők közösségével. Ha a korábbi publikációk nem elérhetőek, a publikációk tudományos megalapozottsága kérdőjeleződik meg.

Természetesen naív dolog lenne azt feltételezni, hogy az idézett művek könnyen beszerezhetőek. Vannak ugyan olyan vállalkozások (National Technical Information Serve, Bell and Howell), amelyek a szürke irodalomnak számítót (nyomtatott) kutatási jelentéseket, illetve disszertációkat őrzik meg és tárják fel, de az elektronikus publikációk esetében semmilyen garancia sincs a hozzáférésre. A webhelyek URL-jeinek (egységes forráslelőhelyeinek) átlagos élettartamát a kutatók 44 napra teszik. A hardver, a fájl-rendszer és az intézmény szervezetének változásai mind-mind változásokat okozhatnak az URL-ekben. Az American Psychological Association egyenesen arra hívja fel a szerzők figyelmét, hogy gondoljanak arra, vajon hosszú távon érvényes lesz-e e hivatkozásban megadott elérési útvonal, és azt javasolja, hogy ha létezik nyomtatott változata is a publikációnak, inkább arra hivatkozzanak.

Egy vizsgálat során 31, véletlenszerűen kiválasztott tudományos folyóirat 1995 és 1999 között publikált cikkeinek 64 hivatkozását ellenőrizték a számítógép-hálózaton közvetlen kereséssel. Azt tapasztalták, hogy az idő múlásával egyre csökkent az elérhetőség, mégpedig évente 11%-kal. Leggyakoribbak voltak azok a hibáüzenetek, amelyek szerint a megadott webhelyet a Netscape nem tudta elérni. Ritkábban fordult elő, hogy a szerverhez nem lehetett kapcsolódni, és még ritkábban, hogy a hibáüzenet szerint a webhelyet máshová telepítették. Megállapítást nyert, hogy három év után a hivatkozott URL-ek majdnem fele nem elérhető és a cikkek kétharmada elavult hivatkozásokat tartalmaz.

Vannak már törekvések az internet-dokumentumok megőrzésére. Egyes projektek (pl. az internet Archive) keretében pillanatfelvételeket készítenek az internet tartalmáról. Az OCLC InterCAT projektje USMarc rekordokból hoz létre az elektronikus lelőhelyekről adatbázist (ez jelenleg 70 ezer rekordot tartalmaz). Az OCLC másik projektje az állandó lelőhelyekkel kísérletezik (Persistent Uniform Resource Locators, PURL). A hálózati lelőhelyeket és azok változásait az OCLC-nek bejelentik, amely kereséskor a megváltozott lelőhelyet adja meg a használónak. (A vizsgálat során használt lelőhelyek egyike sem volt PURL!)

A tudományos közösségnek elérhető információkra van szüksége, ezzel szemben az internet mint az idézett dokumentumok virtuális letéti helye jelenleg teljességgel védtelen a változásokkal szemben.

(Hegyközi Ilona)

01/094

LIEW, Chern Li – FOO, Schubert – CHENNUPATI, K.R.: A study of graduate student end-user's use and perception of electronic journals = Online Inf.Rev. 24.vol. 2000. 4.no. 302-315.p. Bibliogr.

Hogyan használják és értékelik a posztgraduális hallgatók az elektronikus folyóiratokat?

Egyetemi hallgató; Elektronikus folyóirat; Felmérés [forma]; Használói szokások

Amíg a képernyőről való olvasás legalább meg nem közelíti a papír kényelmét, az elektronikus folyóiratok nem szüntetik meg a papír-alapúkat, azaz – egyelőre – mindkettő fennmarad, más-más funkciókat töltve be. Ennek fényében a szingapúri műszaki egyetem felsőéves és posztgraduális hallgatói körében végzett vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy milyen mértékben használnak folyóiratot, melyik formátumot kedvelik jobban, milyen tényezők szerint, és milyen elképzeléseik vannak a jövőbeni elektronikus folyóiratokkal kapcsolatban. A közel azonos mennyiségű férfi és nő hallgatóból álló minta nagy többségének 5 éves vagy még hosszabb számítógépes gyakorlata volt, felük kb. havonta használ CD-ROM adatbázist, háromnegyed részük kb. hetente használ könyvtári OPAC-ot, s több mint felük használja a számítógépet hetente, vagy kb. havonta elektronikus folyóiratot (vagy nyomtatottak elektronikus verziója) elérésére.

Az eredmények szerint, ha az e-folyóiratok használata ma lényegesen alacsonyabb is, magas a preferáltsági arányuk, és a jövőre nézve is növekvő fontosságot tulajdonítanak nekik. Az előnyben részesítés fő oka a hozzáférés, majd a járulékos információkhoz való hozzáférés (linkek), a kereshetőség és a navigálási lehetőségek voltak. A prezentációs és organizációs szempontok kevésbé játszottak szerepet a megítélésben, ugyanakkor 83 % szerint kellemetlen és nehéz a képernyőről olvasni, kevésbé lehet a szöveget áttekinteni, mint papírról, probléma a hard- és szoftver-függőség, a biztonság és hitelesség, valamint a régebbi információkhoz való

hozzáférés lehetősége. Az e-folyóiratok fejlődésének fogadtatását egy a lelkesítőtől a rémítőig terjedő skálán mérve az „inkább interaktív rendszer, mintsem egy dokumentum” lelkesítő, a „hangsúlyváltás a folyóiratszámról az egyes cikkekre” meglehetősen semleges (középen 55%, lelkes 4,8, rémült 1,2%), míg a „hangsúly-eltolódás a folyóiratcikkekről az cikkeken belüli információ-morzsákra (bitekre)” erősen megosztott fogadtatású: a középtől a lelkes felé 29%, a rémült felé 26% áll.

Milyen lehetőségeket nem nyújt az e-folyóirat? Pl. saját adatok bevitelét a bemutatott módszer kipróbálására; fordítást; az információk szabad átrendezését a képernyőn; annotációk hozzáfűzését a cikk részeihez; közvetlen kapcsolódást glosszárriumokhoz, definíciókhoz; kapcsolódást más kutatók kommentárjaihoz.

Milyen lehetőségeket kellene nyújtania? Pl. keresést nagy mennyiségű cikkben, illetve egy cikkben belül; időleges elmentést; közvetlen kapcsolódást glosszárriumokhoz; kapcsolódást más kutatók kommentárjaihoz; hasonló cikkek keresését szó- vagy mondatillesztéssel.

A válaszadók szerint a jövő e-folyóiratának legfontosabb tulajdonsága az interaktivitás lesz/legyen, ami a más használókkal való „együttműködést” is lehetővé teszi; legyen több, mint egy lezárt mennyiségű statikus tartalmat hordozó fizikai egység; legyen összekapcsolt, azaz ideálisan alkosson olyan környezetet, amely integrálja a különböző tételekhez való hozzáférést; legyen összefüggés-megjelenítő, azaz az interfész- és képernyő-technológia fejlődésével a kapcsolódó tételek legyenek megjeleníthetők pl. a hasonlóság rangsorában, ezt két- vagy három dimenziós megjelenítéssel is érzékeltetve; legyen formálható, azaz a használó által átformálható, kapcsolható, áthelyezhető.

Mindezek a dinamikus dokumentum-felfogást tükröző és sürgető igények az elektronikus dokumentumok tartalmi feltárására vonatkozó kutatások és erőfeszítések fokozására intenek.

(Mohor Jenő)

01/095

EASON, Ken – RICHARDSON, Sue – YU, Liangzhi: Patterns of use of electronic journals = J.Doc. 56.vol. 2000. 5.no. 477-504.p. Bibliogr. 45 tétel.

Az elektronikus folyóiratok használóinak szokásai

Elektronikus folyóirat; Használói szokások

A tanulmány a SuperJournal szolgáltatás használatának vizsgálatával (huszonekét hónap alatt keletkezett keresési naplók elemzése) és a K-Means nevű klaszter-elemzési módszer segítségével az elektronikus folyóiratok használatának jellemzőit kívánta felderíteni. E jellemzők alapján a használókat (használati mintákat) a következő nyolc csoportba osztotta: kutató, lelkes használó, határozott célú rendszeres használó, határozott célú eseti használó, korlátozottan kereső használó, eltévedt használó, felfedező használó és turista. Mindegyik kategória jellemzőit részletesen ismerteti. A vizsgálat azt mutatja, hogy a használat típusát főleg két tényező határozza meg: a tartalom (lefedés és relevancia) és a rendszer használatának kényelme. Abban, hogy a használók milyenek érzik ezt a két tényezőt, több tényező is közrejátszott, pl. fegyelem, beosztás, megszokás, egyéb hasonló szolgáltatások megléte, a használat célja stb. Mivel minden szolgáltatás a használók legkülönbözőbb csoportjait vonzhatja, természetesen különféle használati minták jönnek létre. A cikk rámutat annak szükségességére, hogy egy jó információs rendszernek alkalmazkodnia kell az eltérő használati szokásokhoz.

(Autoref.)

01/096

MCKNIGHT, Cliff – YU Liangzhi – HARKER, Susan [et al.]: Librarians in the delivery of electronic journals = J.Lib. Inf. Sci. 32.vol. 2000. 3.no. 117-134.p. Bibliogr.

A könyvtárosok szerepe az elektronikus folyóiratok szolgáltatásában

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Szolgáltatások

A tanulmány a SuperJournal nevű szolgáltatás használatának vizsgálata alapján megkísérli körvonalazni a könyvtárosok szerepét az elektronikus folyóiratok terjesztésében. Ezzel kapcsolatban a következőket vizsgálja: hogyan látják maguk a könyvtárosok ezt a szerepüket; az új feladattal kapcsolatos tényleges tevékenységeik megegyeznek-e az általuk elképzelt szereppel; milyen mértékben használják a SuperJournal szolgáltatást; milyen hatással van az új szolgáltatás a közvetlen használókra. A felmérés során 68 könyvtáros küldött vissza értékelhető kérdőíveket (28%-os részvétel). Összefoglalásul az állapítható meg, hogy a könyvtárosok több szempontból is izgalmas szakmai kihívásnak tekintik az elektronikus folyóiratokkal kapcsolatos szolgáltatásokat, és e szempontoknak megfelelően többféle olyan új szerepet is megfogalmaztak, amelyek pontosabban jellemzik helyzetüket napjaink gyorsan változó kommunikációs rendszerében.

(Autoref. alapján)

Lásd még 7, 47, 106, 108